
МЕЖДУФИРМЕНА ЗАДЛЪЖНЯЛОСТ В БЪЛГАРИЯ – СЪСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМИ, ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ

ЮМГЮЛ М. АХМЕДОВА

INTERCOMPANY DEBT IN BULGARIA – STATE, PROBLEMS, POSSIBLE SOLUTIONS

YUMGYUL M. AHMEDOVA

***ABSTRACT:** The state of the economy in our country, has been quite unfavourable for several years. Bulgaria has been in an economic crisis since 2009, witch directly affects the financial sector. The increase of the debt between companies is one of the biggest problems of the Bulgarian economy. This is the main obstacle to the growth of business. The high (and still growing) intercompany debt is an attendant background of the Bulgarian economy. The lack of the liquidity impede the development of certain economic players and simultaneously hinder the prestructure of the liabilities of the banking sector.*

***KEYWORDS:** Intercompany debt, Problems of intercompany debt, Structure of liabilities*

Състоянието на икономиката в страната ни от няколко години е доста неблагоприятно. България се намира в период на икономическа криза от 2009 година насам, което оказва непосредствено влияние върху финансовия сектор. Един от най-големите проблеми в българската икономика е увеличаването на задлъжнялостта между предприятията, което е и основната пречка за развитието на бизнеса.

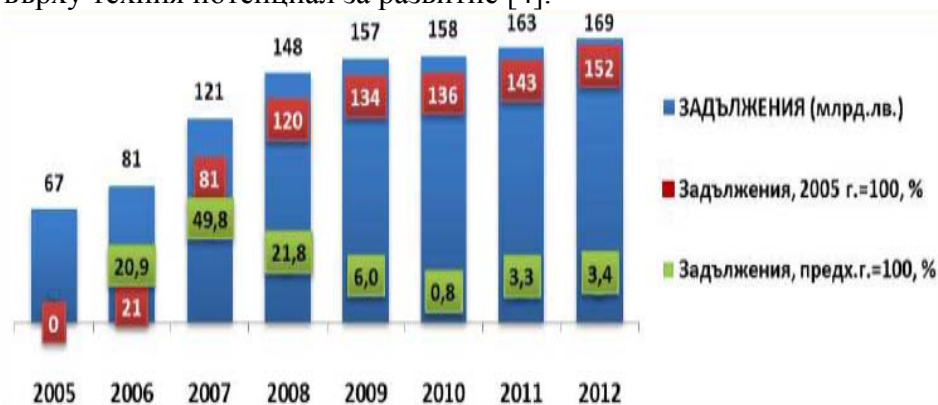
Високата (растяща) междуфирмена задлъжнялост е съпътстващ фон на българската икономика през целия и преход с известно изключение на 1996/1997г., когато хиперинфлацията унищожава част от натрупаните пасиви. Задлъжнялостта подронва стабилитета на икономиката и забавя в общ план възможностите на България за излизане от кризата.

В развитите държави преобладаващата част от фирменото кредитиране е под формата на емитирани ценни книжа или заеми от финансови посредници. Така например в Германия бизнесът традиционно разчита на финансиране от банките, докато в Съединените щати капиталовите пазари са особено развити. В България, поради характера на пазарната икономика и степента на недоразвитост на финансовото посредничество, ситуацията е малко по различна. През последните години повечето задължения възникват основно между самите фирми. Според изследване на Българската стопанска камара [4] значителна част от текущото финансиране се осъществява чрез контрагенти, доставчици, бюджета, Националния осигурителен институт или дори персонала. Значим фактор е и слабото банково кредитиране в първите години на валутния борд, което довежда до масовата практика фирмите да търсят финансиране в отсрочване на плащанията към свои партньори. Опасността за предприятията възниква, когато се появява възможността некоректни партньори и компании да бъдат системно неспособни да покриват задълженията си и по този начин да застрашат икономическата дейност на своите партньори. Неликвидността спъва развитието на определени икономически субекти и едновременно с това възпрепятства реструктурирането на задълженията от банковия сектор.

1. Състояние на междуфирмената задължнялост в България за периода 2005 г. – 2012 г.

Междуфирмената задължнялост се проявява като следствие от икономическата криза, но същевременно е и резултат от дългото изчакване и необезпечено доверие на предприятията към партньори. Задълженията между фирмите възникват по повод движението на продуктите на техния труд и суровините за производството на тези продукти, или тогава, когато времето на физическото прехвърляне на стоката (услугата, суровината и т.н.) се различава от времето на извършване на плащането. Образува се т.нар. верижна междуфирмена задължнялост, която е голяма опасност за икономиката и крие най-много рискове пред развитието, оцеляването и перспективите на предприятията, които са вътре във веригата. Междуфирмената задължнялост води до блокиране на оборотния капитал на фирмата, която се изправя пред невъзможност да осъществява обичайната си дейност и да генерира приходи и печалби, което от своя страна води до неплатежоспособност и сигурен фалит. От друга страна, търговското кредитиране също увеличава междуфирмената задължнялост в условията на икономическа криза. Независимо от посочения факт, кредитът от доставчици остава традиционен източник на финансиране на предприятията. Наред с ползите от употребата на търговски кредит, прекомерното нарастване на задължнялостта на фирмите към доставчици и повишаването на дела на просрочените задължения е свързано и с редица неблагоприятни ефекти. Те се появяват както на ниво предприятия, сред които: разходи за защита от лоши вземания; загуба на рентабилност и ликвидност; пропуснати ползи от свиване на продажбите на кредит; заплаха от изпадане в неплатежоспособност, така и на макроикономическо равнище като: риск от масови фалити; свиване на икономиката, заетостта и приходите в бюджета; риск за стабилността на финансовата система и т.н.

По данни на Българската стопанска камара [4] в продължение на години в България се наблюдава превишение на задълженията на фирмите спрямо БВП на страната. Тенденцията на нарастване на задълженията и сравнително малкият ръст на БВП през 2012 г. са безспорно доказателство, че икономическата среда продължава да бъде твърде неблагоприятна и поставя икономиката ни в много рискова ситуация. Задълженията на предприятията от нефинансовия сектор на икономиката през 2012 г. надхвърлят 169 млрд.лв., което е с 5.6 млрд. лв. (3.4%) повече спрямо 2011 г. и 2.5 пъти повече спрямо 2005 г. (фиг.1). Задълженията на по-голямата част от нефинансовите предприятия в края на 2012 г. са с 61 % по-големи от собствения им капитал и с 50% по-големи от дълготрайните им материални активи. Особено тревожно е положението в предприятията, пласирани на фондовата борса. Сериозното обезценяване на акциите им през 2008 – 2009 г. оказва допълнително негативно въздействие върху техния потенциал за развитие [4].

Фиг. 1 Размер и темп на нарастване на задълженията на предприятията от нефинансовия сектор на икономиката за периода 2005 г. – 2012 г.

През 2012 г. относителните дялове на задълженията на предприятията от нефинансовия сектор на икономиката не са претърпели съществени изменения спрямо 2011 г., като най-голям е делът на задълженията към финансови предприятия (28.7%), следвани от задълженията към свързани предприятия (24%) и към доставчици (18.5%). От началото на икономическата криза през 2009 г. се наблюдава застой (дори спад) в темповете на растеж на задълженията към финансови институции. От 30-50% ежегоден ръст в периода 2005 – 2008 г. темповете спадат до 1-5% годишно в периода 2009г.-2012г., като се наблюдава по-голям спад при дългосрочните (инвестиционните) кредити. Тези тенденции се запазват и през 2012 г., когато задълженията към финансови институции намаляват с 0.4 млрд.лв. (-0.8%) спрямо 2011 г. [4].

През 2012 г. отново най-голямо е увеличението на междуфирмените задължения, които достигнаха 113.3 млрд.лв. и са с 5.6 млрд.лв. (5.2%) повече спрямо 2011 г. На междуфирмената задлъжнялост се падат над 90% от прираста на задлъжнялостта на нефинансовите предприятия през 2012 година. От началото на икономическата криза през 2009 г. задълженията към свързани предприятия запазват високо ниво в размер на около 1/2 от БВП на страната. През 2012 г. спрямо 2011 г. те са повече с 1.9 млрд.лв. (5%), а задълженията към доставчици са повече с 0.6 млрд.лв. (1.9%). Визуализация на измененията на задълженията през 2012 г. спрямо 2011 г. е представена на фиг.2. Посочените данни дават основание да се заключи, че финансовото състояние на по-голямата част от предприятията остава влошено и в условията на свитата им производствена активност, поради кризата, те нямат достатъчно средства да изплащат навреме разходите си за суровини, материали, услуги и други [4].

Най-голям процент в структурата на задълженията има междуфирмената задлъжнялост, последван от задълженията към финансови предприятия. С много нисък процент са задълженията към данъчни и към персонала (фиг. 2).

Фиг. 2 Изменение на видовете задължения в нефинансовия сектор на икономиката през 2012г. спрямо 2011г.

Държавата и общините и през 2012 г. продължиха да генерират междуфирмени задължения, но в по-малка степен в сравнение с 2011 г.

Балансите на нефинансовите предприятия към 31.12.2012 г. показват, че имат вземания от ведомства, държавни и общински предприятия на стойност 2.6 млрд.лв., в т.ч. 2.3 млрд.лв.

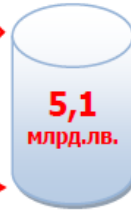
са държавните задължения, а 360 млн.лв. са общинските. Тези вземания се равняват на 1.6% от задълженията на нефинансовите предприятия и 2.3% от междуфирмените задължения [4].

Ръстът на междуфирмените задължения през 2012 г. се дължи основно на увеличението на дълговете към свързани предприятия (+1.9 млрд.лв.), към доставчици (+0.6 млрд.лв.) и към т.нар. други дебитори и кредитори“ (+2.6 млрд.лв.) [4].

Таблица 1

Ръст на междуфирмените задължения

Кредитор	2005	2011	2012	2012/2011	
	млрд.лв.	млрд.лв.	млрд.лв.	%	млрд.лв.
Доставчици	18,1	30,6	31,2	1,9	0,6
Свързани предприятия	13,4	38,5	40,4	5,0	1,9
Облигационни заеми	0,3	1,5	1,6	7,5	0,1
По полици	*	0,3	0,3	-3,0	0,0
Аванси	*	5,7	6,0	6,6	0,4
Други	15,3	31,2	33,8	8,4	2,6
ОБЩО	47,1	107,7	113,3	5,2	5,6

Увеличението на междуфирмените задължения от 2005 г. до 2012 г. е представено на фиг. 3.

Фиг. 3 Междуфирмени задължения в периода 2005 – 2012 г.

Може да се обобщи, че причините за съществуващите нива на междуфирмена задължнялост са комплексни, вътрешни, но и външни за фирмите, което предполага и комплексен подход за преодоляването на проблема. Необходимо е предприемането на мерки едновременно на фирмено и на макроикономическо ниво и ангажираност от страна на държавата. Същевременно тези мерки трябва да бъдат насочени към преодоляване на кредиторската пасивност и повишаване на стимулите на длъжниците за плащане в срок, така и към преодоляване на реалните възможности за това.

2. Проблеми и възможни решения относно междуфирмената задължнялост

Съществен фактор, детерминиращ размера на задължнялостта между предприятията, е недостигът на ликвидност, от което следва, че до голяма степен решението на проблема изисква разнообразяване на източниците на финансиране на фирмите и подобряване достъпа до финансов ресурс чрез:

- развитие на публично-частни партньорства;

- използване на фондове за рисков капитал;
- повишаване усвояемостта по еврофондовете, предоставянето на граници от държавата за облекчаване на достъпа до банково кредитиране.

Понижаването на лихвените проценти по банковите кредити също ще окаже позитивно въздействие за намаляване на дълговете между предприятията, тъй като ще направи финансовия ресурс по-достъпен, но и ще освободи ликвидност у фирмите, с което ще допринесе допълнително за намаляване на задлъжнялостта.

За облекчаване на ликвидните проблеми на предприятията е необходимо навременно разплащане на държавата. Самата тя е източник на ликвидни проблеми за фирмите и генератор на междуфирмената задлъжнялост със забавянето на плащанията по обществени поръчки и късно възстановяване на ДДС.

Ситуацията в България изисква ускоряване на процесите, които могат да съдействат за прилагането на ефективни политики за управление на риска по отношение на големия за българската икономика проблем, какъвто е фирмената задлъжнялост. От години наред се предлагат различни възможни решения на проблема с междуфирмената задлъжнялост като:

- създаване на единни регистри на нередовните платци;
- по-ефективни мерки за контрол;
- ускорени процедури по несъстоятелност и други.

Освен всичко това може би най-важното е навлизането на свеж ресурс чрез чужди инвестиции.

Друга възможност да се избегне междуфирмената задлъжнялост е застраховането на вземанията. Този метод е свързан с допълнителни разходи за фирмите. Предимството е, че използвайки подобна услуга малките компании могат значително да намалят риска от фалит, за сметка на по-малка евентуална печалба. Така могат да се предпазят от сериозни проблеми с ликвидността в бъдеще.

Съществуват още няколко варианта за предпазване на фирмите от опасността на несъбираемите вземания. Сред тях са:

- Консултация с адвокати – задължителна е намесата на професионалисти, които да осигурят всички възможни превантивни мерки за избягване на опасността от възникване на несъбираеми вземания. Адвокатите ще осигурят максимална защита на своя клиент, ясна комуникация и политика при преговорите за сключване на нови сделки и изготвяне на надеждни договори съдържащи конкретни срокове, стъпки и действия за събиране на вземанията.

- Сигурни и качествени договори – съобразени със състоянието на съответния контрагент, изготвени чрез използването на подходящи инструменти за въздействие съобразно възможностите на съответния контрагент, съдържащи клаузи, които да осигурят максимална защита и използващи всяка възможност, дадена от българското законодателство, която да предпази фирмата от бъдещи усложнения.

- Предварителни проверки на потенциалните контрагенти – подробно проучване на финансовото състояние, изготвяне на кредитна и имотна информация, изготвяне на информацията относно свързани с контрагента лица и възможностите за бъдещо обезпечение.

- Обезпечения – една от причините за възникване на междуфирмената задлъжнялост е именно необезпеченото доверие от страна на кредитора към длъжника, което е признак на изключително ниска правна и бизнес култура, освен това е извънредно опасно. Предоставянето на обезпечения срещу договорени суми/стоки е повече от задължително, както и предвиждането на конкретни срокове за издължаване.

- Търсене на вземането, непосредствено след настъпване на изискуемостта му – независимо от обещанията на длъжника за очаквани скорошни доходи и от молби за

разсрочвания и отсрочвания, прекалено дългото изчакване повишава опасността от появата на несъбираемостта на конкретното вземане. При липса на доброволност за изпълнение, следва да се прибегне до принудително изпълнение по съдебен ред. Процедурата изисква намеса на професионалист – адвокат и се състои в издаване на изпълнителен лист от компетентния съд и образуване на изпълнително дело при съдия-изпълнител. Възможно е да се образува и обезпечително производство пред съответния съд.

- Наличие на ясна стратегия и капацитет за ефективно управление на риска – група от професионалисти, които да следят за състоянието на контрагентите и вероятността за получаване на съответно вземане от тях. Те извършват проверки относно общото финансово състояние на съответния контрагент, изготвят анализ за задлъжнялостта му, за наличие на просрочени вземания и дават заключение относно степента на риска от сключването на сделка с него.

За да се избегнат пагубните последици от вече настъпила задлъжнялост, застрашената фирма следва незабавно да се консултира с адвокат относно навременно извършване на всички възможни действия за ограничаване на неблагоприятните последици. Адвокатът ще даде съвети относно всички налични възможности съгласно българското законодателство, които биха могли да подпомогнат преодоляването на опасностите, които се крият зад възникналите несъбираеми вземания.

Сред задължителните действия, които следва да се предприемат при наличие на междуфирмена задлъжнялост е изборът на подходящ метод за въздействие съобразно индивидуализацията на конкретния контрагент – длъжник. Следва да се преценят условията, при които е най-рационално да бъде събрано съответното вземане, съобразно със степента на риска и моментното състояние на съответния контрагент. Необходимо е да се регламентират ясно отношенията с контрагента с цел да се създадат устойчиви поведенчески модели в неговото съзнание и да се осигури желание за доброволно изпълнение от негова страна. Също така следва да се изготви процедура за събиране на вземането, да се предвидят възможните усложнения и да се съобрази какви мерки трябва да бъдат предприети при съответните събития, както и подготвяне на конкретен погасителен план. Необходимо е да се прецени размерът на разходите, свързани със събирането на съответното вземане и да се извършат всички възможни действия за доброволното му събиране, преди да се прибегне до съдебната възможност.

В заключение, може да се каже, че ако проблемът с несъбираемите вземания не бъде разрешен и размерът на натрупаните задължения не бъде овладян в разумни граници, е възможно България да бъде изправена пред опасността от допълнителен срив в икономиката. За да се избегне това е необходимо да се предприемат мерки срещу забавянето на междуфирмените дългове, така че да се гарантира свободата в търговските отношения и да не се ограничават функциите на търговския кредит като ефективен инструмент в дейността на предприятията.

Благодарности: Настоящият доклад е частично финансиран от проект РД-08-249/14.03.2014г. , параграф „Научни изследвания“ на ШУ „Епископ К. Преславски“.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Димитрова**, В. Икономика – 1, 2003.
2. **Тасева**, Г. Списание „Икономическа мисъл“, 6/2012.
3. **Вестник** „Капитал“, бр. 11 2003.
4. **URL:** <http://www.bia-bg.com>
5. **URL:** <http://newbusiness.bg/articles/view/983/kak-da-izbegnem-mezhdufirmenata-zadlayzhnyalost>